

1

Συνείδηση: φιλοσοφικό παράδοξο ή αντικείμενο επιστημονικής έρευνας;

*Το ζήτημα της συνείδησης προσέλκυσε συχνά την προσοχή του ανθρώπου. Στο παρελθόν αποτελούσε αποκλειστικά πεδίο έκφρασης φιλοσοφικών στοχασμών, πρόσφατα όμως ψυχολόγοι αλλά και νευροεπιστήμονες άρχισαν να ασχολούνται με το αποκαλούμενο πρόβλημα της σχέσης ανάμεσα στον νου και στο σώμα (αγγλ. *the mind-body problem*) ή, σύμφωνα με την υπαινικτική φράση του Schopenhauer, με «το πρόβλημα του αινίγματος του κόσμου». Στο κεφάλαιο αυτό θα κάνουμε μια σύντομη ανασκόπηση στις κλασικές και τις σύγχρονες προσεγγίσεις που αφορούν το ζήτημα της συνείδησης. Θα επισημάνουμε τις διάφορες θέσεις που έχουν υιοθετήσει φιλόσοφοι, ψυχολόγοι και νευροεπιστήμονες, απορρίπτοντας τις πιο ακραίες από αυτές, όπως τον δυϊσμό ή τον ακραίο αναγωγισμό. Σύμφωνα με τη δική μας άποψη, η συνείδηση μπορεί να θεωρηθεί αντικείμενο επιστημονικής έρευνας και δεν ανήκει αποκλειστικά στο πεδίο της φιλοσοφίας.*

Όλοι γνωρίζουμε τι είναι η συνείδηση: είναι αυτό που μας εγκαταλείπει κάθε βράδυ όταν μας παίρνει ο ύπνος και που επανεμφανίζεται το επόμενο πρωί όταν ξυπνάμε. Η απατηλή αυτή απλότητα μας θυμίζει τα λόγια του William James σχετικά με την προσοχή, στις αρχές του 20ού αιώνα: «Όλοι γνωρίζου-

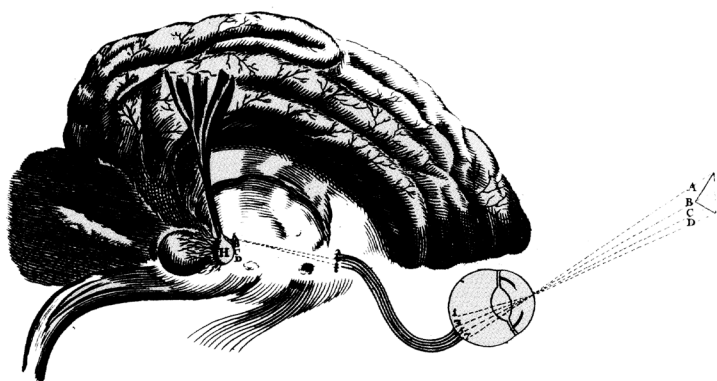
με τι είναι προσοχή: ο νους υιοθετεί, ενεργά και με σαφήνεια, έναν ειρμό σκέψης μεταξύ πολλών πιθανών εναλλακτικών».¹ Πάνω από εκατό χρόνια αργότερα, πολλοί πιστεύουν πως δεν έχουμε κατανοήσει σε βάθος ούτε τι είναι προσοχή ούτε τι είναι συνείδηση.

Αυτό δεν οφείλεται ασφαλώς στην απουσία ενδιαφέροντος από πλευράς φιλοσοφικών ή επιστημονικών κύκλων. Από την εποχή του Καρτέσιου, ελάχιστα ζητήματα έχουν απασχολήσει τους φιλοσόφους τόσο έντονα όσο ο γρίφος της συνείδησης. Για τον Καρτέσιο, όπως και για τον James, η συνείδηση ήταν συνώνυμη της «σκέψης»: επί παραδείγματι, ο ειρμός σκέψης που αναφέρει ο James δεν είναι τίποτα άλλο από τη ροή της συνείδησης. Το *cogito ergo sum*, «σκέφτομαι, άρα υπάρχω», που ο Καρτέσιος χρησιμοποίησε ως θεμέλιο της φιλοσοφίας του στο έργο *Meditationes de prima philosophia*,² αποτελούσε άμεση αναγνώριση του κεντρικού ρόλου της συνείδησης όσον αφορά τόσο την οντολογία (αυτό που υπάρχει) όσο και την επιστημολογία (τι γνωρίζουμε και πώς το γνωρίζουμε).

Εάν το πάρουμε κατά γράμμα, το «έχω συνείδηση, άρα υπάρχω» μπορεί να μας οδηγήσει στον σολιψισμό (ακραίο υποκειμενισμό), δηλ. στην άποψη πως δεν υπάρχει τίποτε άλλο πέραν της υποκειμενικής συνείδησης, την οποία είναι προφανώς αδύνατον να ασπάζονται δύο συγγραφείς (όπως εμείς) που ανέλαβαν να συνεργαστούν για τη συγγραφή ενός βιβλίου. Πιθανότερο όμως είναι ότι με αφετηρία την παραπάνω φιλοσοφική θέση μπορεί κανείς να οδηγηθεί σε ιδεαλιστικές απόψεις που δίνουν προβάδισμα στον νου –στις ιδέες, στην αντίληψη, στη σκέψη, με μια λέξη στη συνείδηση– επί της ύλης. Ωστόσο, ξεκινώντας από τον νου, οι ιδεαλιστικές φιλοσοφίες πρέπει να καταβάλουν μεγάλη προσπάθεια ώστε να εξηγήσουν την ύλη, κάτι όχι απαραίτητα ευκολότερο από το να ξεκινάς από την απλή ύλη και να καταλήγεις στον νου.

Ο Καρτέσιος υποστήριζε ότι υπάρχει απόλυτη διάκριση ανάμεσα στη νοητική και την υλική ουσία. Ειδοποιό γνώρισμα της ύλης, κατά τη γνώμη του, είναι η έκταση, το γεγονός ότι αυτή

καταλαμβάνει χώρο και επομένως μπορεί να ερμηνευθεί με φυσικούς όρους, ενώ ειδοποιό γνώρισμα του νου είναι η συνείδηση ή, υπό την ευρύτερη έννοια του όρου, η σκέψη. Υπ' αυτή την άποψη, η νοητική ουσία ενυπάρχει σε κάθε νου χωριστά. Με την παραπάνω συλλογιστική, ο Καρτέσιος εισήγαγε τον δυϊσμό, φιλοσοφική θέση που από επιστημονική σκοπιά δεν ικανοποιεί, αν και μοιάζει διαισθητικά απλή και ευνόητη, μέχρι τη στιγμή που επιχειρεί κανείς να εξηγήσει τη σύνδεση μεταξύ σώματος και νου (βλ. Εικόνα 1.1). Από την εποχή του Καρτέσιου, διάφοροι φιλόσοφοι έχουν προτείνει ποικίλες εκδοχές του δυϊσμού ή αντίστοιχων φιλοσοφικών προτάσεων. Επί παραδείγματι, μια σχετική θεωρία είναι αυτή του επιφαινομεναλισμού, που όπως και άλλες θεωρίες υποστηρίζει ότι ο νους και το σώμα διαφέρουν, αλλά διατείνεται ότι μοναδικά πραγματικά αίτια των νοητικών εμπειριών είναι τα φυσικά γεγονότα, απ' όπου ο νους προκύπτει ως συμπτωματικό επακόλουθο. Όπως είπε ο Thomas Huxley, «φαίνεται ότι η συνείδηση σχετίζεται με τον μηχανισμό του σώματος απλά ως παράπλευρο προϊόν της λειτουργίας του και δεν έχει καμία επίδραση στη λειτουργία αυ-

Εικόνα 1.1 Σχεδιάγραμμα του Καρτέσιου, όπου φαίνονται οι ιδέες του σχετικά με το πώς ο εγκέφαλος σχηματίζει νοητικές εικόνες ενός αντικειμένου. Η αλληλεπίδραση νοητικής ουσίας και σωματικής ουσίας υποτίθεται ότι γίνεται στην επίφυση (H).

τή, όπως και η σφυρίχτρα ενός τρένου δεν έχει καμία επίδραση στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα μηχανικά μέρη του».³

Πιο πρόσφατα, πολλοί φιλόσοφοι υιοθέτησαν υλιστικές απόψεις, υποστηρίζοντας ότι ο νους και η συνείδηση ταυτίζονται με τις λειτουργίες του εγκεφάλου, ή τουλάχιστον με ορισμένες από τις λειτουργίες αυτές. Μερικές υλιστικές προσεγγίσεις φθάνουν στο σημείο να αρνούνται ότι η συνείδηση έχει οιαδήποτε οντολογική ή γνωστική εγκυρότητα· επιμένουν ότι δεν υπάρχει τίποτε άλλο πέραν της λειτουργίας των εγκεφαλικών κυκλωμάτων ή, τουλάχιστον, ότι δεν υπάρχει τίποτε άλλο που να χρήζει ερμηνείας. Αρκετοί φιλόσοφοι εξέφρασαν την άποψη ότι μόλις κατανοήσουμε επαρκώς τη λειτουργία του εγκεφάλου, η έννοια της συνείδησης θα εκλείψει, όπως εξέλειπε και η έννοια του φλογιστού (πηκτητικού συστατικού που παλιά πίστευαν ότι υπάρχει σε όλα τα καύσιμα υλικά και ότι απελευθερώνεται κατά την καύση με τη μορφή της φλόγας), όταν έγινε κατανοητή η οξειδωση. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, λοιπόν, το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ νου και σώματος αίρεται με την άρνηση ή με τον ερμηνευτικό εξοστρακισμό της παραμέτρου της συνείδησης. Άλλες υλιστικές θέσεις επιμένουν ότι αν και η συνείδηση δημιουργείται από φυσικά συμβάντα στον εγκέφαλο, προκύπτει μάλλον παρά περιορίζεται από αυτά, με τον ίδιο τρόπο που προκύπτουν οι ιδιότητες του νερού από τον χημικό συνδυασμό δύο ατόμων υδρογόνου και ενός ατόμου οξυγόνου, οι οποίες δεν περιορίζονται από τις ιδιότητες μόνο του υδρογόνου ή μόνο του οξυγόνου. Τέτοιου είδους απόψεις, αν και έχουν διατυπωθεί με ποικίλες επιμέρους λεπτομέρειες, σε γενικές γραμμές αναγνωρίζουν στη συνείδηση κάποια υπόσταση, τουλάχιστον σε ερμηνευτικό επίπεδο. Παρ' όλα αυτά, κοινή πεποίθηση αποτελεί το ότι δεν υπάρχει ουσία «συνείδησης» διακριτή από την ουσία του «εγκεφάλου».

Η φιλοσοφική διαμάχη όσον αφορά τη σχέση νου και σώματος έχει σήμερα φθάσει σε πολύ υψηλό επίπεδο φιλοσοφικού στοχασμού· ορισμένες από τις σημερινές αντιπαραθέσεις, με όλες τις ιδιαιτερότητές τους, στέκονται επάξια δίπλα σε εκείνες

που άνθησαν μεταξύ των μετα-καρτεσιανών φιλοσόφων. Όπως είχαμε τη μονιστική θεωρία του Spinoza*, τον οκαζιοναλισμό (συμπτωσιαρχία) του Malebranche, τον παραλληλισμό του Leibniz και το δόγμα του περί προδιατεταγμένης αρμονίας**, σήμερα έχουμε τη θεωρία κεντρικής κατάστασης, τον ουδέτερο μονισμό, τον λογικό συμπεριφορισμό, τον φυσικαλισμό-δείγμα και φυσικαλισμό-τύπο, τον επιφαινομεναλισμό-δείγμα και επιφαινομεναλισμό-τύπο, τον ανώμαλο μονισμό, τον αναδυόμενο υλισμό, τον εξαλειπτικό υλισμό, διάφορα είδη λειτουργισμού και πολλά άλλα.⁴

Παρά την αφθονία φιλοσοφικών τοποθετήσεων, το πρόβλημα της σχέσης ανάμεσα στον νου και στο σώμα δεν φαίνεται ότι μπορεί να βρει ικανοποιητική λύση μόνο με φιλοσοφικά επιχειρήματα. Όπως είχε πει και ο Colin McGinn,⁵ φιλόσοφος με ακραίες θέσεις ως προς το ζήτημα αυτό: «Εδώ και πολύ καιρό προσπαθούμε να λύσουμε το πρόβλημα της σχέσης σώματος και νου. Αντιστέκεται πεισματικά, κόντρα και στις καλύτερες προσπάθειές μας. Το μυστήριο παραμένει. Πιστεύω πως έφθασε η ώρα να παραδεχτούμε ευθαρσώς ότι δεν είμαστε σε θέση να το λύσουμε. [Δεν έχουμε ακόμα την παραμικρή ιδέα για το πώς] το νερό του εγκεφάλου μετατρέπεται στο *κρασί* της συνείδησης».

Οι φιλοσοφικές προσπάθειες εντοπισμού των πηγών της συνείδησης υπόκεινται βέβαια σε έναν θεμελιώδη περιορισμό, ο οποίος απορρέει εν μέρει από την παραδοχή ότι η προέλευση της ενσυνείδητης σκέψης είναι δυνατόν να αποκαλυφθεί μέσω της διαδικασίας του σκέπτεσθαι και μόνο. Η συγκεκριμένη παραδοχή είναι εξίσου ανεπαρκής με τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν στο παρελθόν να γίνει κατανοητή η κοσμογο-

* Σ.τ.Μ.: Για τον Spinoza, νους και σώμα είναι ένα.

** Σ.τ.Μ.: Η ευκαιριοκρατία και η θεωρία της προδιατεταγμένης αρμονίας υπάγονται στη διδασκαλία του ψυχοφυσικού παραλληλισμού, σύμφωνα με τον οποίο η ύλη και το πνεύμα, το σώμα και η ψυχή είναι υποστάσεις αυτόνομες και ανεξάρτητες που αλληλεπιδρούν έμμεσα, χάρη στην παρουσία ενός άλλου συντελεστή, του Θεού.

νία, η βάση της ζωής και η σύνθετη δομή της ύλης απουσία επιστημονικής παρατήρησης και επιστημονικών πειραμάτων. Ουσιαστικά, οι φιλόσοφοι που ασχολήθηκαν με το πρόβλημα διακρίθηκαν κατά κύριο λόγο όχι τόσο στο να προτείνουν λύσεις όσο στο να τεκμηριώσουν το μέγεθος της δυσκολίας του. Αυτό που πολλοί φιλόσοφοι επαναλαμβάνουν επίμονα είναι το εξής: Ό,τι κι αν κάνουν οι επιστήμονες, στα ενουνεΐδητα άτομα είναι αδύνατον να εναρμονιστεί πλήρως η θεώρηση (προοπτική) του κόσμου σε πρώτο πρόσωπο με τη θεώρηση (προοπτική) του σε τρίτο πρόσωπο· το ερμηνευτικό χάσμα μεταξύ των δύο δεν γεφυρώνεται και το κομβικό (και δυσκολότερο) πρόβλημα –το πώς προκύπτει η αίσθηση φαινομενικών ή βιωματικών καταστάσεων από τη δράση των νευρώνων μας– δεν επιλύεται.⁶

Τι αποτελέσματα είχαν όμως οι προσπάθειες των επιστημόνων να λύσουν το μυστήριο; Αν ρίξουμε μια ματιά στην ψυχολογία, θα δούμε ότι η «επιστήμη του νου» είχε πάντοτε πρόβλημα στο να εντάξει τη συνείδηση –μια έννοια που θα έπρεπε να βρίσκεται στα κύρια ενδιαφέροντά της– σε ένα αποδεκτό θεωρητικό πλαίσιο. Στην ψυχολογία η ενδοσκοπήση, στην οποία οι Titchener και Külpe⁷ δημιούργησαν παράδοση, ήταν το ανάλογο των φιλοσοφικών θέσεων του ιδεαλισμού και της φαινομενολογίας. Η ενδοσκοπήση είχε ως σκοπό να περιγράψει τη συνείδηση όπως τη βλέπει το άτομο αποκλειστικά από μέσα, εξ ου και ο όρος. Πολλοί οπαδοί της πίστευαν σε ένα είδος ατομικής θεωρίας της ψυχολογίας και, σε αντίθεση με ορισμένους σημερινούς νευροφυσιολόγους, θεωρούσαν ότι η συνείδηση αποτελείται από στοιχειώδη τμήματα που ήταν δυνατόν να καταγραφούν (ασχέτως του ότι η αμερικανική σχολή κατέγραψε πάνω από 40.000 αισθήσεις, ενώ η γερμανική μόλις 12.000). Αντίθετα, οι συμπεριφοριστές προσπάθησαν να εξαλείψουν εντελώς τη συνείδηση από τον επιστημονικό λόγο, θέση παραπλήσια με εκείνη ορισμένων σύγχρονων φιλοσόφων, προκαλώντας πολλές αντιδράσεις.

Οι σημερινοί γνωστικοί ψυχολόγοι έχουν επανεντάξει τη συνείδηση και τον νου στις έννοιες που νομιμοποιείται να πραγ-

ματεύεται η επιστήμη τους. Θεωρούν ότι η συνείδηση συνιστά είτε μια ειδική ενότητα είτε ένα στάδιο σε κάποιο διάγραμμα ροής που περιγράφει μια ιεραρχία επεξεργασίας πληροφορίας. Για τους γνωστικούς ψυχολόγους, η συνείδηση ουσιαστικά θεωρείται ως ένα πεδίο επιβράδυνσης της νοητικής λειτουργίας, το οποίο ενδεχομένως οφείλεται σε εγγενείς περιορισμούς του ανθρώπινου εγκεφάλου. Έχουν προταθεί αρκετά τέτοια μοντέλα αναφορικά με τις λειτουργίες που σχετίζονται με τη συνείδηση, τα οποία αντλούν ιδέες από το πεδίο της γνωστικής ψυχολογίας, εμπνέονται από την τεχνητή νοημοσύνη ή χρησιμοποιούν αντιστοιχίσεις δανεισμένες από την επιστήμη των υπολογιστών, όπως εκείνη του κεντρικού εκτελεστικού συστήματος ή του λειτουργικού συστήματος. Οι ψυχολόγοι παρομοιάζουν επίσης τη συνείδηση με θεατρική σκηνή, στην οποία ενοποιούνται πληροφορίες από ποικίλες πηγές με σκοπό τον έλεγχο της συμπεριφοράς.⁸ Ορισμένες από αυτές τις διαισθητικές προσεγγίσεις μπορεί να βρίσκονται στη σωστή κατεύθυνση, ενώ άλλες ενδέχεται να είναι εντελώς άστοχες αλλά ταυτοχρόνως ελκυστικές.

Παρ' όλα αυτά, το σίγουρο είναι ότι τέτοιου είδους διαισθητικές προσεγγίσεις δεν μπορούν να υποκαταστήσουν την κατανόηση της συνείδησης με αυθεντικά επιστημονικά κριτήρια. Τα μοντέλα της γνωστικής ψυχολογίας συνήθως δεν έχουν πολλά να προσφέρουν όσον αφορά τη βιωματική, φαινομενική πλευρά της ενσυνείδητης εμπειρίας. Σύμφωνα με τα μοντέλα αυτά, η συνείδηση ως εμπειρία φαινομένων (συχνά και ως συναισθημάτων) θα μπορούσε κάλλιστα να μην υπάρχει, αρκεί να ήταν δυνατή η εκτέλεση ορισμένων από τις λειτουργίες που της αποδίδονται (π.χ. λειτουργίες ελέγχου, συντονισμού ή σχεδιασμού). Στο πεδίο της γνωστικής ψυχολογίας, οι τυπικές περιγραφές δεν προσφέρουν καμιά πειστική εξήγηση γιατί μια πράξη πολλαπλασιασμού εκτελούμενη αργά και διστακτικά από έναν άνθρωπο είναι μια ενσυνείδητη διαδικασία, ενώ η ίδια πράξη εκτελούμενη ταχύτατα από έναν υπολογιστή τσέπης προφανώς δεν είναι. Επίσης, δεν εξηγούν γιατί οι σύνθετες διεργασίες που είναι απαραίτητες για την εξισορρόπηση του βάρους

μας όταν περπατάμε ή για να αρθρώσουμε τις λέξεις όταν μιλάμε παραμένουν ασυνείδητες, τη στιγμή που μια απλή άσκηση πίεσης στο δάκτυλό μας προξενεί ενσυνείδητη εμπειρία. Τέλος, όπως έχουν επισημάνει πολλοί επικριτές της γνωστικής ψυχολογίας, κάθε προσέγγιση της συνείδησης αυστηρά λειτουργιστική, δηλ. εναρμονισμένη στη λογική της επεξεργασίας πληροφοριών, ελάχιστα ερμηνεύει το γεγονός ότι η λειτουργία της συνείδησης προϋποθέτει τη δραστηριοποίηση συγκεκριμένων νευρικών υποστρωμάτων. Με τα υποστρώματα αυτά, ακριβώς, ασχολούνται κατά κύριο λόγο οι νευροεπιστήμονες.

Με εξαίρεση ορισμένες θεμελιώδεις παρατηρήσεις για καταστάσεις όπως το κώμα, η αναισθησία κ.λπ., οι νευροεπιστήμονες ήταν κατά κανόνα εξαιρετικά προσεκτικοί όσον αφορά τις προσεγγίσεις τους στο ζήτημα της συνείδησης. Οι περισσότεροι επικαλούνται έναν πολύ βολικό αγνωστικισμό σχετικά με το θέμα και θεμελιώνουν τις επιφυλάξεις τους στην άγνοια που επικρατεί σε επιστημονικό επίπεδο. Αν και πολλοί θα προσυπέγραφαν μάλλον κάποιου είδους καθολική εξήγηση σε επίπεδο συστήματος –αρκεί να ήξεραν ποια να διαλέξουν– προς το παρόν θεωρούν πιο καρποφόρα τη σχολαστική συλλογή νέων δεδομένων και παρατηρήσεων, αφήνοντας τη διατύπωση θεωριών για το μέλλον. Κατά την τελευταία δεκαετία, όμως, κάτι σίγουρα άλλαξε στη σχέση που συνδέει τις μελέτες της συνείδησης με τις νευροεπιστήμες. Οι επιστήμονες φαίνεται να φοβούνται λιγότερο να θίξουν ανοικτά το ζήτημα, γράφονται βιβλία από νευροεπιστήμονες, κυκλοφορούν νέα επιστημονικά περιοδικά, ενώ έχουν διεξαχθεί και μελέτες στις οποίες η συνείδηση αντιμετωπίζεται ως πειραματική παράμετρος.⁹

Έχουν επίσης διατυπωθεί πρόσφατα ορισμένες «επιστημονικές» υποθέσεις, που αν και δεν έχουν την ευρύτητα των αντίστοιχων φιλοσοφικών είναι από ορισμένες απόψεις ακόμη πιο αλλόκοτες ή ακραίες. Επί παραδείγματι, ορισμένοι νευροεπιστήμονες έχουν προσχωρήσει σε δυιστικές απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες ο ενσυνείδητος νους (αγγλ. conscious mind) αλληλεπιδρά με τον εγκέφαλο μέσω ψυχονίων (αγγλ. psychons) που

επικοινωνούν με δενδρίτες σε ορισμένες περιοχές του αριστερού ημισφαιρίου (ο Καρτέσιος θεωρούσε ότι η αλληλεπίδραση αυτή λαμβάνει χώρα στην επίφυση, διότι ο συγκεκριμένος αδένας βρίσκεται στο μέσο της κεφαλής).¹⁰ Μερικοί επιστήμονες (όχι απαραίτητα νευροεπιστήμονες) έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η συμβατική φυσική δεν αρκεί για τη θεωρητική θεμελίωση της συνείδησης, προσφεύγοντας στην επίκληση «απόκρυφων» εννοιών της φυσικής –όπως η κβαντική βαρύτητα¹¹– για κάτι τέτοιο.

Ορισμένοι άλλοι επιστήμονες ακολούθησαν μια στρατηγική που μοιάζει αποδοτικότερη: εστίασαν την προσοχή τους στην αναζήτηση συγκεκριμένων νευρικών αντιστοιχίων της συνείδησης. Πράγματι, στον τομέα αυτό έχει σημειωθεί σαφής πρόοδος. Για παράδειγμα, με δεδομένες τις περιορισμένες γνώσεις νευρολογίας που υπήρχαν στην εποχή του, ο James κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η νευρική βάση της συνείδησης δεν ήταν τίποτα λιγότερο από ολόκληρο τον εγκέφαλο.¹² Σήμερα, οι επιστήμονες μπορούν να γίνουν πιο συγκεκριμένοι και πιο αναλυτικοί. Διάφοροι συγγραφείς θεωρούν ότι η συνείδηση στηρίζεται σε διάφορες δομές του εγκεφάλου, δομές με απρόσιτα ονόματα όπως: ενδοπετάλιοι πυρήνες θαλάμου, δικτυωτός πυρήνας, μεσεγκεφαλικός δικτυωτός σχηματισμός, ενδοφλοιώδες κατ' εφαπτομένη δίκτυο στιβάδων I-II και θαλαμοφλοιικά κυκλώματα. Σήμερα βρίσκονται σε πλήρη εξέλιξη διαμάχες πάνω σε ζητήματα αδιανόητα την εποχή που έγραφε ο James: Συμβάλλει ή όχι ο πρωτογενής οπτικός φλοιός στην ενσυνείδητη εμπειρία; Οι περιοχές του εγκεφάλου που συνδέονται άμεσα με τον προμετωπιαίο φλοιό σχετίζονται περισσότερο με τη συνείδηση από εκείνες που δεν συνδέονται άμεσα με αυτόν; Συμμετέχει στη συνείδηση ένα μόνο συγκεκριμένο υποσύνολο νευρώνων του φλοιού; Εάν ναι, οι νευρώνες αυτοί χαρακτηρίζονται από κάποια ιδιαίτερη ιδιότητα ή θέση; Προκειμένου να συμβάλλουν στη ενσυνείδητη εμπειρία, οι νευρώνες του φλοιού πρέπει να λειτουργούν στα 40 Hz ή πρέπει να εκφορτίζονται απότομα κατά διαδοχικά διαστήματα; Διαφορετικές περιο-

χές του εγκεφάλου ή διαφορετικές ομάδες νευρώνων δημιουργούν διαφορετικά τμήματα της συνείδησης – ένα είδος μικρο-συνείδησης;¹³

Τα ερωτήματα αυτά αποτελούν ολοένα και συχνότερα αντικείμενο συζήτησης, που τροφοδοτείται από νέα πειραματικά δεδομένα. Εν τούτοις, όπως φαίνεται και από την αφθονία ερωτημάτων και υποθέσεων, σίγουρα κάτι λείπει από τις προσπάθειες σύνδεσης του νευρικού υποβάθρου της συνείδησης με το ένα ή το άλλο σύνολο νευρώνων. Για άλλη μια φορά, είμαστε αντιμέτωποι με το «αίνιγμα του κόσμου». Με ποιον μυστήριο μετασχηματισμό μετατρέπεται σε υποκειμενική εμπειρία η εκφόρτιση νευρώνων που έχουν συγκεκριμένη θέση στον εγκέφαλο ή συγκεκριμένη βιοχημική ιδιότητα, ενώ η εκφόρτιση άλλων νευρώνων δεν μετατρέπεται; Δεν είναι περίεργο, λοιπόν, το ότι ορισμένοι φιλόσοφοι θεωρούν τις προσπάθειες αυτές ως τυπικά παραδείγματα σφάλματος κατηγορήσης, δηλ. του να προσδίδεται σε κάτι μια ιδιότητα που αυτό είναι αδύνατον να έχει.¹⁴

Δεν είναι επίσης περίεργο το ότι γίνονται τέτοιου είδους σφάλματα, δεδομένης της ιδιαιτερότητας που χαρακτηρίζει τη συνείδηση ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί το θεμελιώδες πρόβλημα που τίθεται από αυτή η ιδιαιτερότητα. Εμείς θεωρούμε ότι η συνείδηση δεν συνιστά αντικείμενο αλλά διαδικασία και ότι από αυτή την άποψη αποτελεί όντως αντικείμενο κατάλληλο για επιστημονική μελέτη.